

LAATSTE JAREN, BEGRAAFPLAATS EN DOOD.

1643—46

Het optreden van tg. Wira-Guna.

1643—46

De tumenggung Mataram, ng. *Dirantaka*, is wel niet door de mislukking van het Mekkaanse gezantschap ten val gekomen, doch schijnt vrij spoedig daarna van het staatstoneel verdwenen te zijn. Het laatst horen wij over hem in de generale missive van 13 jan. 1643 (d.J. V, 258), waarin de Hoge Regering meldt, *weinige dagen te voren* uit Mataram een bode met brieven van „des Sultans off Souchounanghs stadhouder Nebey Dirandaka” te hebben ontvangen. Deze grote stelde toen in het vooruitzicht, dat de vorst ná de a.s. *grote* heilige dagen, d.i. in het begin van april, naar Batavia een gezant zou sturen, vergezeld van enige Hollandse gevangenen. Met deze feestdag wordt wel *Garebeg besar*, die op 2 maart 1643 viel, bedoeld.

Dit schrijven zal dus wel op zijn laatst in december 1642 uit Mataram zijn verzonden, toen er blijkbaar weinig kans bestond, dat ng. *Dirantaka* spoedig zou heengaan. Evenwel vernemen we daarna niets meer over hem, evenmin als over het beloofde gezantschap.

Na de wrede terechtstelling van de koopman Antonie Paulo was de Hoge Regering nog steeds onvriendelijk ten opzichte van de Mataramse vorst gestemd. Zij had gehoopt, zo schreef zij nog op 14 sept. 1643 aan de krijgsgevangenen in Mataram, met de Portugezen vrede te kunnen sluiten, om daarna met de Matarammers en alle andere naties, waardoor zij zich verongelijkt achtte, voor goed af te rekenen. Echter, de Vice-Rey had een spaak in het wiel gestoken en nogmaals moest een smaldeel naar Goa varen, zodat onvoldoende aandacht aan Mataram kon besteed worden. Door het verongelukken van het schip *Hollandia* bij het eiland Bali, waren zelfs opnieuw enige gevangenen in Mataramse handen gevallen, hetgeen tot somberheid moest stemmen.

Maar er was meer, dat de Hoge Regering weerhield, krachtig tegen

Mataram op te treden. Het valt n.l. op, dat op de officiële vredessluiting en de vrijlating der gevangenen na, de verhouding tot het rijk Mataram weinig te wensen overliet.

Zowel ter zee als te land heerste volstreckte stilte aan het oorlogsfront (Gen. miss. 22 dec. 1643 d.J. V, 262). Wel werden de gevangenen aan weerszijden vastgehouden — „d'Alvermogende wil hun met patientie wapenen”, bad de Hoge Regering voor de Nederlanders — maar de handel floreerde en van alle kanten werden uit Java zeer overvloedig allerlei waren naar Batavia gevoerd. Het volgende jaar 1644 was het al net zo (d.J. V, 264). Bovendien was dit geen oogluikend toegelaten sluikhandel der Javanen, aangezien, gelijk wij zien zullen, zelfs de hoogsten in den lande op Batavia handel begonnen te drijven. Was deze vredelievende gezindheid der Javanen enkel aan de lankmoedigheid der Compagnie te danken? Vermoedelijk niet. Het lijkt aannemelijk, deze inschikkelijkheid der Javanen aan het optreden van een nieuwe ster aan de Mataramse hemel toe te schrijven.

In 1644 duikt n.l. in onze bronnen een nieuwe Mataramse staatsman op, tg. Wira-Guna. Van Goens noemt hem in een *variant* van zijn Reijsbeschrijving „s Koninghs Stede-houder in den Mataram”, wat wel niet anders dan tumenggung Mataram kan wezen, doch het is zeer de vraag, of hij dit formeel was. Verder kennen de Nederlanders hem als *Generael, eerste Rechter* van den Sultan Mattaram, *eersten Raet* van den Sousouhounangh (v. Goens 62 noot 3), terwijl hij in een brief uit Djambi „*naesten raedt* des Mattarams” genoemd wordt. In haar correspondentie met deze indrukwekkende figuur bezigt de Hoge Regering zelfs herhaaldelijk de titel van *Uwe Excellentie*. Mogelijk was hij de imponerendste van een viertal, dat de tg. Mataram verving (T.B.G. XVII 1869 p. 341).

Zelft na de dood van sultan Agung blijft hij even invloedrijk. In de instructie voor Jan Hermansz., die omstreeks de jaarwisseling 1646—47 Mataram bezocht, wordt verzekerd, dat het bewind des Rijks meest op tg. Wira-Guna rustte en dat hij veel te wege kon brengen (K.A. 773 f. 424). Dit bleek ook duidelijk, toen hij een aantal nog gevangene Nederlanders, die om hun vrijheid verzocht hadden „uijt eigen sucht” had veroordeeld, „sonder des Sousouhans bevel, om de resterende (5) een afgrijsen te doen hebben van op hare verlossinge oijt te dencken”. Deze ter dood gebrachten waren Nederlanders, die reeds de Islam omhelsd en Javaanse vrouwen getrouwd hadden, zodat mogelijk geloofsfanatisme in het spel was (v. Goens 62). Was het zijn gewoonte geworden, om buiten zijn vorst om beslissingen te nemen?

Deze krachtige persoonlijkheid verdween niet spoedig uit het geheugen. Dertien jaar na zijn dood werd van de Japaarse regent k. ng. Marta-Nata, die nog al eerzuchtig was, beweerd, dat hij een *tweede Wira-Guna* zou worden (D. 25 nov. 1661).

Helaas weten wij bijna niets over zijn herkomst, wat des te vreemder is, omdat hij bij zijn dood in 1648 reeds een hoge leeftijd bereikt had. Ook de overlevering in de Prana-Tjitra ziet hem als een krachtige grijsaard, aan wiens uiterlijk de jaren niet achteloos voorbij waren gegaan (p. 22).

Volgens Van Goens (v. Goens 189), werd hij door zijn vorst met een machtig leger uitgezonden om het eiland Madura te bedwingen. Dit was hem na veel moeite ten slotte gelukt, waarna hij de pangéran aldaar met zijn ganse geslacht naar Mataram bracht. Het is zeer moeilijk, hem met een der toen optredende Mataramse groten te vereenzelvigen. De aanvoerder van de eerste aanval, dip. Sudjana-Pura, sneuvelt. Daarop zendt de vorst pan. Djuru-Kiŕing te hulp, die echter lichamelijk zo oud en zwak is, dat hij moet gedragen worden. Hoe groot de magische kracht van deze figuur ook moge geweest zijn, hij kan bezwaarlijk 20 jaar later nog in staat zijn, een belangrijke politieke rol te spelen. Bovendien was hij panembahan en Wira-Guna tumenggung, hetgeen nog al enig verschil maakt. Ook de andere aanvoerders, zoals de heren van Paŕi en Sumedang, komen niet voor een identificatie met tg. Wira-Guna in aanmerking.

Er blijft slechts één mogelijkheid over, n.l. dat naast pan. Djuru-Kiŕing, die het geestelijke behartigde, aan het hoofd van de tweede aanval op Madura een ongenoemde gestaan heeft, die met tg. Wira-Guna gelijk te stellen is. Aan deze zal de vorst de eigenlijke militaire werkzaamheden hebben opgedragen. Voor het stilzwijgen, dat de Javaanse overlevering omtrent zijn rol in de Madurese veldtocht bewaart, bestond alleszins reden. De hele episode-Wira-Guna moet voor het vorstenhuis, indien onze voorstelling juist is, een enigszins pijnlijk karakter hebben gedragen, reden waarom in hoofdzaak slechts zijn liquidatie verhaald wordt, zonder dat daarvoor echter een reden wordt opgegeven. Dat de mededelingen omtrent tg. Wira-Guna blijkbaar sterk besnoeid zijn, blijkt wel daaruit, dat Rijklof van Goens uit Javaanse bron heel wat meer over hem weet te vertellen, zodat hierdoor duidelijker wordt, waarom Agung's opvolger zo fel op de grijze staatsman gebeten was.

In 1637 was tg. Wira-Guna volgens Van Goen's mededeling machtig genoeg om zich bij zijn Susuhunan over een euveldaad van de kroonprins, de pg. Adipati Anom te durven beklagen, gelijk wij reeds zagen

(blz. 250). Zijn klacht werd toen niet ontvankelijk verklaard en hij kreeg zelfs nog een ernstige vermaning. Zijn optreden had hem de blijvende haat van de kroonprins op de hals gehaald. Pas zeven jaar later verschijnt zijn naam weer in de stukken, doch dan blijkt hij opeens de grote man in Mataram te zijn. Een voor ons raadselachtige loopbaan! Vrij zeker is hij reeds in 1643 op de voorgrond getreden. Immers, op 26 april 1644 schrijft hem de Hoge Regering, dat de Javaanse Mekkagangers, die zij gevangen hield, reeds *enige malen* er op aangedrongen hadden, dat de Nederlanders een gezant naar Tjerebon zouden zenden, ten einde over hun verlossing te onderhandelen; zij beweerden daartoe een brief van tg. Wira-Guna te hebben ontvangen. Dit schrijven zal daarom wel reeds in de tweede helft van 1643 uit Mataram zijn verzonden.

Ofschoon de Hoge Regering weinig lust had om nogmaals een gezant naar Mataram te zenden, werden toch tussen haar en tg. Wira-Guna enige vriendschappelijke brieven gewisseld. Hieruit blijkt het volgende:

Op het eind van het jaar 1644 heeft hij vermoedelijk voorgesteld, samen met de Compagnie de wapens tegen Bantam op te nemen, hetgeen overigens geen nieuw plan was. Evenmin als eertijds voelde de Hoge Regering daar veel voor, vooral nu met Bantam vrede gesloten was en beide partijen van plan waren deze stipt te eerbiedigen (Brief aan tg. Wira-Guna dd. 26 april 1644 K.A. 771).

Tot haar vreugde stelde de Hoge Regering in een volgend schrijven (dd. 22 maart 1645 K.A. 772 p. 141—44) vast, dat de geruchten, volgens welke tg. Wira-Guna bij zijn vorst in ongenade was gevallen, onjuist waren gebleken. Het omgekeerde was het geval, daar de vorstelijke gunst jegens hem eens zo groot was.

Zeer belangrijk is, dat deze tg. Wira-Guna een groot koopman blijkt te zijn, welke door Chinese handelaars zijn eigen rijst en die van de Sultan ter verkoop naar Batavia liet vervoeren. Daarbij werd hij van zijn medewerkers bedrogen, zodat hij de hulp der Hoge Regering inriep. Gouverneur-Generaal en Raden zegden hem deze gaarne toe en hebben die ook inderdaad verleend (dd. 23 mei 1645 K.A. 772 f. 209—10).

Ook met de buitengewesten liet deze tumenggung zich in, b.v. met Djambi, waarheen hij een gezantschap stuurde, zonder de Nederlandse posthouder te vergeten, die hij met 400 gantangs rijst bedacht (K.A. 1056bis f. 480).

Evenwel, zo sterk als deze grote in de stukken naar voren treedt, zo weinig is er sprake van zijn vorst. Zou het daarom mogelijk zijn, dat dit krachtig optreden van tg. Wira-Guna in de hand is gewerkt door

de achteruitgaande gezondheidstoestand van sultan Agung? In 1642 was deze reeds ziek geweest, ernstig genoeg om dit aan de toverij van Antonie Paulo te wijten.

In dit verband valt het op, dat volgens de overlevering in de Serat Kanda (p. 922—26), de doodsgodin njai Lara Kidul hem tijdens zijn bezoek aan haar onderzees paleis *twee jaar vóór* zijn dood deze reeds voorspeld zou hebben. Begin 1644 zou de vorst dus geweten of gevoeld hebben, dat het met hem afliep. Grondde hij deze voorkennis op zijn wankele gezondheidstoestand, of heeft hij inderdaad bij een bezoek aan de grot Guwa-Langseh, waarheen ook zijn opvolgers zich plachten te begeven, de indruk ener openbaring ontvangen?

In ieder geval is het merkwaardig, dat juist omstreeks die tijd de nieuwe gunsteling optreedt, die zijn vorst zo sterk zal overschaduwen, dat deze nauwelijks meer ter sprake komt. Slechts in het tegenhouden van de vrede en de weigering de Nederlandse krijgsgevangenen los te laten, vermogen wij nog de hand van Agung te zien. Pas na diens dood krijgt de tumenggung ook hierin de vrije hand en opent dadelijk de vredesonderhandelingen met de Compagnie.

Dit in de schaduw stellen van zijn vorst lijkt mij een afdoende reden voor de eindredacteur van de Rijkskroniek om de overlevering omtrent tg. Wira-Guna zó sterk te beknotten, dat deze er onbegrijpelijk door wordt.

Zien wij thans, hoe sultan Agung zich op zijn dood en begrafenis voorbereidde.

De bouw der heuvelgraven.

1631—46

Agung's voorgangers waren bezijden de moskee in *Kuta Gedé* begraven; hij had echter nog tijdens zijn leven een verheven graf op een *heuvel* laten aanleggen. De stichting van dit heuvelgraf zal men in verband met zijn verheffing tot Susuhunan in 1624 dienen te stellen.

Immers, de titel van Susuhunan kwam zeer waarschijnlijk oudtijds slechts de *wali's* toe, werd hun wellicht slechts pas ná hun overlijden toegekend. Hun geestelijke invloed poogde men te bestendigen door hun lichaam op een *heuvel* ter aarde te bestellen. Op een zeer oude, ten minste tot de Hindoe-Javaanse tijd teruggaande traditie gaat dit gebruik terug. Het ligt voor de hand, dat ook Agung iets dergelijks voor ogen heeft gezweefd, toen hij besloot een soortgelijk heuvelgraf voor zich zelf en de zijnen op te richten.

Volgens de overlevering, vervat in de Babad Alit (p. 20—22), droeg Agung de bouw van het heuvelgraf op aan zijn oom *pg. Djuminah* of *Blitar*. Deze was het 18e kind van Sénapati en heette aanvankelijk rd. mas. Bagus (Sadjarah Dalem gen. 132, 18). Bij de verheffing van de vorst tot Sultan, — wellicht wordt die tot Susuhunan bedoeld — werd zijn titel panembahan. In 1614, bij de uitzending van tg. Sura-Tani, wordt zijn aanwezigheid gemeld (S.K. 692). Ook nam hij in 1619 aan de veldtocht tegen Tuban deel (S.K. 744). Zijn zoon werd door zijn broeder pan. Krapjak tot ad. Blitar verheven (S.K. 687). Een groot aanvoerder schijnt hij overigens nooit geweest te zijn. Zijn aanwezigheid bij het beleg van Batavia, door de Nederlanders opgemerkt (d.J. V, 149, Val. IV, 347), moet meer te danken zijn aan het prestige dat van hem, als oom van de vorst, uitstraalde, dan aan zijn militaire talenten. Een Bantams bericht meldt, dat hij ook met 100 of 1000 man tegen de opstandige Sundanezen werd uitgezonden, doch bij het verzenden van het bericht nog niet verschenen was. De rebellen waren intussen al verslagen en verjaagd (d.J. V, 189). Volgens de Babad Sengkalaning Momana zou hij omstreeks die tijd zelfs overleden zijn (A.J. 1553).

Volgens de Babad Sengkala was de aanleg van het heuvelgraf reeds A.J. 1551 (A.D. 1629—30) begonnen, wat wel heel dicht bij de rampjaren 1628 en '29 ligt. Doch misschien heeft de vorst juist gepoogd door een grote krachtsprestatie als deze grafbouw zijn prestigeverlies voor Batavia weer goed te maken. Hoe het zij, de oude pan. Djuminah stierf tijdens de aanleg en werd op bevel van de vorst op de heuvel, *Giri-Laja* genaamd, ter aarde besteld ¹).

Dit droevig voorval bracht een belangrijke wijziging in de plannen van de vorst te weeg. Vooreerst zou hij het betreurd hebben, niet de eerstbegravene op deze erebegraafplaats te wezen, en vervolgens achtte hij, bij nader inzicht, de ruimte voor zich en zijn nazaten te klein.

Dientengevolge werd op de nabij gelegen heuveltop *Ima-Giri* een nieuwe begraafplaats aangelegd, waar Agung inderdaad aan het hoofd kwam te liggen.

De aanleg van de nieuwe erebegraafplaats geschiedde met grote zorg. Voor de planken wand van het grafhuis werd *wunglé-hout* gebezigd, afkomstig uit *Palembang*. De kwaliteit daarvan was zo uitstekend, dat het huisje zich in 1917 nog in goede toestand zou bevonden hebben.

De Nederlandse resident te Palembang schreef in zijn brieven van 15 sept. 1641: „Daer waeren 3 goraps uyt Surabaya aengelant; nae 't

¹) Babad Alit geeft voor dit overlijden het Javaanse jaar 1565 (A.D. 1643-44), hetgeen rijkelijk laat lijkt.

seggen souden met hun thienen door den *Sousounan* om *hout* te halen afgesonden wesen, gemant met *300 coppen*".

In oorlogstijd zendt men een dergelijke vloot met zulk een sterke bemanning niet eenvoudig voor brand- of timmerhout uit. Daaraan had de vorst trouwens gans geen gebrek. Als deze Matarammers hout kwamen halen, moet het wel een bijzondere soort geweest zijn. Mogelijk werd toen het wunglé-hout, bestemd voor de begraafplaats Ima-Giri, uit Palembang gehaald. Ook in latere jaren zien wij meer dan eens de Javanen hout uit Palembang halen, en dan in het bijzonder voor begraafplaatsen.

Behalve de eigenlijke begraafplaats waren er nog enige gebouwen, aan de voet van de heuvel gelegen. Zo bevond zich in het jaar 1733 bij het dorp Ima-Giri „den steenen *dalam* voor Sultan Carto (= sultan Agung) . . . tot eene rustplaats gesticht, wanneer hij den heiligen berg ging bezoeken". Aldus de onderkoopman C. A. Lons in zijn reisverslag (B.K.I. III 1855 p. 7—10). De Babad Alit (p. 22) — overigens een jongere bron — verzekert, dat de bouw van deze pasanggrahan tegelijk met die der heuvelgraven plaats vond. Van de gebouwen is niets meer over dan de stenen muur. Ten westen daarvan ligt een kleine vlakte met de van de grote aloen-aloens bij de Kraton zo bekende twee waringins. Daaromheen lagen de verblijven der groten, die er aan het steekspel deelnamen. Thans heten de omliggende desa's nog naar hen.

Men verhaalt dat het volk uit de omtrek naar die steekspelen kwam kijken, wat weer een toestroming van de bekende Javaanse handelaren in eten en drinken ten gevolge had op de dagen, dat er iets te zien was, t.w. op maandag en vrijdag. Thans heeft op die weekdagen nog regelmatig een pasar plaats.

Mogelijk wordt deze pasanggrahan op de kaart van Van Goens (v. Goens p. 214—15) aangeduid door een klein gebouwtje, dat hij tekende tussen de „Speelplaats" (Gading?) en het „Graft van Sultan Machomet".

Het is dus wel waarschijnlijk, dat de vorst daar enige malen vertoefd heeft, hetzij om zich te vermaken of de vorderingen van het werk gade te slaan ¹⁾, hetzij om zich met de gedachte aan de dood vertrouwd te maken. Over de duur van zulk een verblijf licht ons de Babad Sengkala in, die voor het Javaanse jaar 1567 (A.D. 1645) vermeldt, dat de vorst naar Giri-Laja (dat er niet ver vandaan ligt) reisde en na *een maand* terugkeerde: Sultan tindak mring Giri-Laja . . . Sawulan kondur.

¹⁾ Men toont nog de plek, vanwaar hij naar het bouwen zou hebben gekeken.

Het einde.

Volgens dezelfde bron stierf de grote vorst in de pandapa van zijn Kraton: Tanantara wawarsa mafad anèng pandapa. Aangezien de godin van de Zuidzee hem twee jaar te voren het uur van zijn dood voorzegd had, weigerde hij medicijnen te gebruiken (Serat Kanda 923 en 926). Mogelijk bezweek hij aan een toentertijd in Mataram woedende epidemie.

Tijdens zijn laatste ziekte trof de vorst maatregelen ter voorkoming van een strijd om de troon tussen de kroonprins en zijn broeder pg. Alit, doch tevens, omdat hij zijn „eijgen oudsten broeder Pangeran Porbaja” niet vertrouwde. Daarom riep hij deze pangéran, tg. Wira-Guna en nog een ongenoemde grote, misschien pg. Sura-Baja, bij zich, ten einde de keuze van zijn opvolger door hen te laten goedkeuren en bevestigen. Voor alle zekerheid hield hij hen binnen het hof, terwijl alle tolpoorten door krijgsvolk waren bezet. Tg. Wira-Guna zou het grootste deel van het leger onder de wapenen hebben geroepen en hun gelast, al het geschut en het arsenaal te bewaken.

Kort daarop stierf de grote vorst, waarschijnlijk omstreeks de eerste helft van februari 1646.

Onder strenge bewaking van de lijfwacht werd nu de kroonprins tot *Susuhunan Ingalaga Mataram* uitgeroepen, aan wie allen, zonder uitzondering, hulde betoonden. Daarop werden de poorten weer geopend, en de „vader begraven met *ceremoniën*, te lang UEd. op te houden”. Aldus beëindigt Van Goens zijn verhaal over deze sultan (v. Goens 199—200). Wij betreuren het, dat de schrijver het geduld zijner superieuren zo ontzien heeft.

Lons, de eerste bezoeker, die ons van de begraafplaats *Ima-Giri* een beschrijving heeft nagelaten, passeerde in 1733 „door diverse steene poorten, aan beide kanten met swaare muuren omset”, totdat hij ten slotte de hoogste poort bereikte. „Deese poort, door een der priesters geopend zijnde, zag men de *grafsteede* van hout opgebouwt, na de wijze van een *capel*, die toegeslooten was, en dewelke de priesters, als het *heijlige der heijlige* in ons bijwezen niet wilden nog dervde openen”. Een blik op het eigenlijke graf werd deze bezoeker dus niet gegund. Overigens zag hij er niets fraais aan, dan dat deze grafsteden „zeer rein en sindelijk gehouden werden” (C. Leemans, Jav. Tempels bij Prambanan. B.K.I. III 1855 p. 7—10).

Men mag aannemen, dat het eenvoudige gebouwtje, hetwelk thans boven Agung's graf verrijst, niet veel van het door Lons aanschouwde zal verschillen. Het bekroont de heuvel, langs welks helling de meesten zijner nazaten begraven liggen.